

BABUCS ZOLTÁN

A '48-AS HONVÉD EMLÉKEZETKULTÚRA ALAKULÁSA, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A HONVÉDALBUM KÖZREADÁSÁRA

KIVONAT: 1868-ban a Szokoly Viktor által szerkesztett *Honvédalbum* nagyszabású vállalkozás volt, és az elsők között szólt 1848–1849-ről, megalapozva a forradalom és szabadságharc kultuszának ápolását. Olyan neves szerzők írásai, költeményei kerültek be az albumba, mint Jókai Mór, Tompa Mihály, P. Szathmáry Károly, Abonyi Lajos, Szász Károly, Tóvölgyi Titusz. Szokoly Petőfi emlékét idézte meg, amikor újból közölte a *Négy nap dörgött az ágyu...* című költeményét. Szépirodalmi munkák mellett visszaemlékezések, valamint visszaemlékezés-részletek is bekerültek az albumba (pl. Asbóth Lajos ezredes, Illésy György tüzemester, Mednyánszky Sándor alezredes, báró Podmaniczky Frigyes főszázados, Várady Gábor őrnagy), a fehértemplomi eseményekről Böhm Lénárd, míg Guyon Richard honvédtábornokról a kötet szerkesztője, Szokoly Viktor írt. A *Honvédalbum* értékét illusztrációi is növelik, és tízoldalnyi képmelléklet mellett szövegközi ábrák színesítik. Olyan művészek képeit közölték, mint Benczúr Gyula (*Temetői csata, A visszatért Lenkey-huszár*), Munkácsy Mihály (*Honvéd újoncoszás, Foglyokkal visszatérők*), Szinnyei (Szinnyi Merse) Pál (*Az előőr*), Litzenmayer Sándor (*A honleányok áldozatkésztsége*), Wagner Sándor (*Csata után*) és Jankó János (szövegközi ábrák). A jó minőségű, tónusos fametszetek – amelyek Rusz Károly fametsző intézetében készültek – a

szabadságharc egyes pillanatait örökítették meg zsánerszerűen, de helyszínhez köthető csataillusztrációt nem találunk a képek között.

A 48-as nemzeti emlékezet formálását azonban nemcsak a kordokumentumnak számító *Honvédalbum*, hanem az 1849 és 1867 közötti hadtörténetírás és az 1861-ben, majd 1867-ben alapított honvédegyleti mozgalom is nagyban szolgálta.

KULCSZAVAK: szabadságharc, hadtörténeti jegyzők, *Honvédek könyve*, honvédegylet, *Honvédalbum*

Az 1848/1849-es magyar szabadságharc 170. évfordulója alkalmából jelent meg reprint kiadásban a Szokoly Viktor által szerkesztett *Honvédalbum*.¹ E kötet a kiegyezést követően az első nagyszabású vállalkozás volt, amely az elsők között szólt a húsz esztendővel ezelőtti időszakról, megalapozva a forradalom és szabadságharc kultuszának ápolását. A '48-as nemzeti emlékezet formálását azonban nem csupán a kordokumentumnak számító *Honvédalbum*,² hanem az 1849 és 1867 közötti hadtörténetírás és az 1861-ben, majd 1867-ben alapított honvédegyleti mozgalom is szolgálta.

„Hadi történeti szemlészek” 1849-ben, hadtörténetírás 1867-ig

Már 1848 késő tavaszán, a délvidéki „kis háború” kitörésének időszakában jelentek meg haditudósítások, tábori életképek a hazai sajtóban, amelyeket a táborba szállt, magasabb iskolázottságú, jó tollú tiszték és közemberek küldtek be a szerkesztőségekbe. 1849 elején azonban a honvédsereg nem dúskált a győ-

1 Szokoly 1868.; Szokoly 2018.

2 A forradalom és a szabadságharc kultuszát növelő kötetek közé sorolható még: Halász, 1873.

zelmekben, ezért egyre nagyobb szükség mutatkozott a harctérről érkezett – és többnyire kozmetikázott –, lelkesítő tudósításokra.³

1849. március 13-án jelent meg az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) alábbi felhívása: „Magyarország szabadságharca annyi magasztos, lelket emelő példáját mutatja fel a katonai képességnek, oroszlányi bajnokságnak, az önmegtagadás- s önfeláldozásnak, miképp ily rövid hadviselésben alig van a történet lapjaiban ennyiről emlékezet. [...] [Ezért] óhajtja e szent harcnak nemcsak nagyobb méretű lenyomatát hagyni az utókorra, hanem lélekemelő s bámulatra ragadó egyes hőstettek emlékét is ajándékuul átadni.

Ezen fontos feladat létesítésére a külön hadosztályokhoz több gyakorlott tollú s egyszersmind tiszta jellemű egyén kívántatik, kik a hadi ügy folyamátát, mint egyes tetteket az igazsághoz híven följegyezve, anyagot készítsenek elő egy, a Honvédelmi Bizottmány által később felkérendő historiográf munkájára, ki Magyarország e legdicőbb harcának töredékes vázlataiból egy minden részében hű egészet alkothasson.”⁴

Valószínűsíteni lehet, hogy Horváth Mihály csanádi püspököt kérték volna fel történetírónak, míg a hadtörténeti jegyzőség Nyári Pál vagy Jósika Miklós – aki az OHB részéről felügyelte a *Közlönyt*, s abban olvashatta Kővári László tudósításait – ideája lehetett, s az állásra Jósikánál jelentkezhettek. 1849. március 16-án már ki is nevezték az alábbi személyeket:

Hadtest:	Név:	Foglalkozás:
I., III.	Zalár József	költő
II., VII.	Lisznyai Kálmán	költő
IV.	Mészáros Károly	ügyvéd
V.	Dobrossy István	tudósító, országgyűlési gyorsíró
VI.	Kővári László	történész, újságíró
VIII.	Friebeisz István	újságíró

3 A császári-királyi hadseregben a hadi események megfelelő dokumentálására a XVII. századtól vezettek hadműveleti naplókat. Hermann 2014, 15.

4 Közli: Hermann 2014, 13.

A hadtörténeti jegyzők közül csupán Friebeisz István volt a honvédsereg tisztje, aki a komáromi várórség kötelékében szolgált mint a pesti 2. honvédszászlóalj hadnagya,⁵ illetve Kővári László végzett korábban történészi munkát.

A hat jegyzőt a valóságban nem a hadtestek, hanem személyek mellé rendelték ki, így került Zalár Damjanich János, Lisznyai Görgei Artúr, Mészáros Perczel Mór vezérőrnagy és Kővári Józef Bem altábornagy mellé.

Az elkövetkezendő időszak bővelkedett magyar katonai sikerekben, azonban a „harci pacsirták” megnémultak, vagyis alig tudósítottak ezekről. Ezt tette szóvá Jókai Mór 1849. június 5-én az *Esti Lapok*ban: „Ezek a mi pegazushuszáraink már idestova három hónap óta élnek valahol, és annyit sem tudunk felőlük és énekeikről, mintha kútba estek volna. – Mikor itthon voltak, nem győzte az ember hallgatni, annyit virgináltak, s most, hogy *ex offo* énekelniök kellene, egy szót se szólnak [...] [Egyedül] a bárdok közül Kővári, aki legalább néhány »árva anekdotát« fogott. »Harci pacsirták, megnémultatok-e?«”⁶

Mivel a hadtörténeti jegyzők alárendeltségi viszonyai és tevékenységi körük is rendezetlenek voltak, némelyikük alaposan félreértelmezte feladatát. Zalár és Lisznyai – aki folyton Görgei környezetében tartózkodott – amolyan hadipoétaként verselgetett, Dobrossy pár tudósítása mellett feljelentéseket fabrikált – gróf Vécsey Károly vezérőrnagyról például a következőket írta: „aki még most is schwarzgelb ruhát visel, megérdemli az akasztófát.”⁷ –, Friebeisz pedig a komáromi erődben az általa alapított *Komáromi Lapokat* szerkesztette. Csupán Mészáros és Kővári volt az, aki valóban végzett érdemi adatgyűjtést, s 1849 után felhasználta azokat.

Még 1849 nyarán sem dőlt el, hogy a vallás- és közoktatásügyi vagy a hadügyminisztérium alárendeltségébe tartoznak a hadtörténeti jegyzők. 1849. júli-

5 Friebeisz István (1822–1890) a pesti 2. honvédszászlóalj hadnagyaként, a komáromi várórséggel együtt kapitulált. E helyütt jegyezzük meg, hogy a tanulmányban megemlített személyek közül csupán azok életrajzi adatai szerepelnek lábjegyzetben, akik a honvédsereg kötelékben küzdöttek, kivéve a közismert tábornokokat. Esetükben a szabadságharc végéig elért legmagasabb rendfokozatuk, beosztásuk mellett az is szerepel, hogy hol tették le a fegyvert. A rövid biográfiákhoz felhasználva: Bona 1998–1999.; Bona 2000.; Bona 2008.; Szinnyei 1891–1914.

6 Közli: Hermann 2014, 33.

7 Közli: Hermann 2014, 26.

us 22-én Aulich Lajos hadügyér nem a leghízelgőbb módon fejtette ki véleményét a „hadi történeti szemlésekről”, szerinte azok „kevés, vagy semmi hasznot nem tettek”, így a tábornoki hadműveleti naplók sokkal több adatot fognak majd szolgáltatni az események későbbi megírásához, de végül a hadtörténeti jegyzők ügye nem nyert elintézését a szabadságharc végnapjaiban.

1849-et követően csupán az újságíró Szilágyi Sándor munkái jelentek meg 1848–1849 szereplőiről és eseményeiről,⁸ majd a cenzúra 1851-től egy évtizeden keresztül nem engedte magyar nyelvű munkák megjelentetését e témában. Ebben az esztendőben jelent meg Korányi Viktor főhadnagy⁹ szerkesztésében egy visszaemlékezés-gyűjtemény, ám az „csaknem egészen, rendőrileg lefoglaltatott”. 1861 félalkotmányos időszakában újra megjelent Korányi kötete,¹⁰ Kővári László *Erdély 1848–1849-ben* című, forrásértékű munkája,¹¹ a *Honvédek könyve I–III.*,¹² majd Mészáros kötetei.¹³ Külhonban viszonylag sok munka, visszaemlékezés látott napvilágot idegen nyelven, magyarul azonban csak Horváth Mihály háromkötetes történeti összefoglalója.¹⁴

A kétszer megalakult honvédegyletek (1861, 1867)

A forradalom és szabadságharc eszméjének élő tanúi voltak a '48-as honvédek. A győztes császári ármádia 1849-ben hajtóvadászatot indított ellenük, s a honvédsereg itthon maradt állományából 1200 egykori császári-királyi tisztet ítéltek el a hadbíróságok, legalább 40-50 ezer honvédtisztet és honvédet kény-

8 Szilágyi a magyar forradalomról szóló munkájához Mészáros Károly írásait is felhasználta. Hermann 2014, 39.; Szilágyi 1850.

9 Korányi Viktor (1828–1861) főhadnagyi rendfokozatban ténykedett egy fél hatfontos üteg parancsnokaként a Kazinczy-hadtest zsidói fegyverletételéig.

10 Korányi 1861.

11 Kővári 1861.

12 Vahot–Gánóczy 1861, I–III.

13 Mészáros 1862a.; Mészáros 1862b.

14 Horváth 1864, I–III.; Ennél a fejezetnél általánosan felhasználva: Hermann 2014.

szersorozással vittek el külhoni garnizonokba, hogy mőresre tanítsák a megátalkodott „Kossuth kutyákat”. Az ex-honvédek döntő többségét azonban rövid időn belül leszerelték, mert forradalmi eszméikkel bomlasztóan hatottak a császári-királyi hadseregbe. Amikor 1860 végén viszonylagos enyhülés következett be idehaza, 1861. január 20-án a pesti Vadászkürt fogadóban alakult meg a Pesti Honvédségélyező Egylet, amelynek célja volt a kéregető állhonvédek kiszűrése, valamint a nehéz körülmények között élő bajtársak támogatása. Ekkoriban történt – és minden bizonnyal nagy feltűnést keltett –, hogy Kecskeméten „f. hó 24-én egy honvédtiszt temetésekor ennek koporsóját 75 bajtársa állta körül, mind honvédtiszt egyenruhában.”¹⁵

Az ország területén még 33 egylet jött létre (de egységes alapszabályzatuk nem volt), ezeket a rendőrhatóságok árgus szemmel figyelték. Vahot Imre és Gánóczy Flóris százados¹⁶ szerkesztésében jelent meg a *Honvédek könyve I–III.* – amelyet 1867 után még négy füzet követett.¹⁷

Vahot Pesten 1861. május elején írt előszavából kiderül, hogy „F. évi február elején lapjainkban következő felszólítást intéztem volt honvédeinkhez: »Miután hazánk történetírása igaz, hű, és ép oly érdekes mint részletes leírásokat igényel, hazafiui bizalommal szólítom fel volt honvédeinket, miszerint azon táborozást, hadjáratot és csatákat, melyekben részt vettek, saját tapasztalásaik nyomán, s az ellenfél hadi tetteinek igazságos méltánylásával leírni, s hozzáam, ki azt összeállítani s kiadni szándékozom, mielőbb beküldeni szíveskedjenek.«”¹⁸

Erre Sztankó Soma őrnagy¹⁹ reagált a *Pesti Napló* hasábjain, kifejtve véleményét, hogy Vachotnak nincs jogosítványa egy ilyen jellegű munka szerkesztésére és kiadására. Vachot erre a következőket válaszolta: „Miután a honvédek – mely név alatt érteni kell mindazokat, kik a szabadságharcban bár mi

15 Kecskeméten. *Vasárnapi Ujság*, 8. (1861) 5. sz. 58.

16 Gánóczy Flóris (1825–1913) a Dom Miguel portugál infáns nevét viselő debreceni császári-királyi 39. sorsyalozezed IV. zászlóaljának századosa a közép-tiszai hadseregben, a borsosjenői fegyverletételig szolgált.

17 Vahot–Gánóczy 1861.

18 Vahot–Gánóczy 1861, I. I.

19 Sztankó Soma (Sámuel) (1814–1896) őrnagy a nagyváradai hadszergyárban ténykedett a világosi fegyverletételig.

módon és állásban részt vettek, – nyilvánosan felszólítám arra, hogy a hadjáratban szerzett tapasztalásaikat hű leírásokban szíveskedjenek hozzám beküldeni; – nem volt egyéb célom, mint az erre vonatkozó fontos és érdekes adatokat az enyészettől megmenteni, a szétszórt részleteket egy egészbe öszpontosítani, – a begyülemelő adatok nagy halmazából a közlendőket kellő tapintattal kiválasztani, s a gyarlóbb irányú (stylü) előadásokat az eredeti adatok hűségének elferdítése nélkül gyakorlott tollal kiigazítani, átalakítani, mi gyakran nem kis fáradságba kerül. – Tévedésben van Sztanko ur, ha azt hiszi, hogy én – bár csak oly jogom volna hozzá mint akárki másnak – e hadjárat- adatokból az 1848/9-ki hadi események pragmatikus történetét akarnám megírni, holott vállalatom nem egyéb, mint különféle tárgyakból, részletekből összeállított történelmi adattár, mely igen haszonvehető forrásul szolgálandó történet-íróinknak. De ha Sz. úr nem fogta is fel vállalatom irányát, felfogták és méltányolták azt a vitéz bajtársak közül számosán, kik már is a legszebb ajánlatokat tették nekem, sőt tekintélyes, vezéri befolyású katonai tehetségektől is vannak már igen érdekes és nagybecsű adataim. S meg vagyok győződve, hogy e tekintetben tovább is gyámolítani fognak, s én a körülményekhez képest az adatok közléséért legillőbben fogom díjazni, mindazon honvéd-írót, ki arra számot tart. Én ellenkezőleg Sztanko úrral most már nagyon is elérkezettnek tartom az időpontot, melyben ez adatgyűjtést bátran megkezdhetjük, s a legnagyobb eréllyel folytathatjuk, s biztosan állíthatom, hogy nemsokára megjön az idő, midőn azokat több más elnyomott irodalmi vállalattal együtt minden tartózkodás nélkül kiadhatjuk, – a helyett hogy a muzeum régiségei közé, vagy pókhálói alá volnánk kénytelenek azokat eltemetni.”²⁰ Vahot ezen megfontolásból is szövetkezett a Pestmegyei Honvédségélyező Bizottmány jegyzőjével, így lett Gánóczy Flóris szerkesztő társa.

Ebben a munkában visszaemlékezések és költemények²¹ kaptak helyet, Gánóczy Flóris pedig írásában a „Pestmegyei honvédségélyező bizottmány” megalakulásáról és a honvédegyletek felállításáról, működéséről is értekezett: „Főczélja volt e tanácskozmánynak 1-ör megszüntetni az álhonvédek szemte-

20 Vahot–Gánóczy 1861, I.

21 Mint például Arany János *A koldus honvéd* című verse. Vahot–Gánóczy 1861, II. 129–131.

len koldulásait; 2-or a valódilag munkaképtelen honvédeknek, és nyomorgó honvédtiszteknek, addig is, míg azoknak sorsát az országgyűlés 1848/9iki határozatához híven felkarolandaná, némi rögtöni segílyt nyújtani; – 3-or közbenjárás utján azokat, kiket eddig éppen azért fosztottak meg hivatalaiktól, mert honvédek voltak, némely hivatalos elhelyezésbe újólaj bejuttatni.

Midőn ezen három pontot megállapították, azt hittük sikerrel működendünk; – azonban az 1-ső és 2-ik pontra nézve, – köszönet lelkes honfiaink kegyeletének; – habár csekély részben, de még is céljt értünk; a 3-ra nézve azonban, jobb nem szőlanunk, és bevárnunk azon időt, midőn a szenvedő honfiakra némi figyelem leend; – s nem mindig azok fognak csupán jutalmaztatni még most is, kik eddig éppen azokat üldözték legjobban, kik hazájukat szerették.

Alakulásunk elé azonban áthághallan [sic!] gátként merült föl azon kérdés miként lehessen alakulni, a nélkül, hogy a magyar kormány, mely a honvédek egyesülésében valamely titkos céljt lát, — azt megne gátolhassa. [...]

A céljt szent volt, s az akarat szilárdságát érdem lett eredmény koszorúzta.

Az általunk kezdett eszmét fölkarolta az ország nagyobb része, csak hogy több helyütt, mint értesültem, szigorú egyleti alapszabályokat alkotának valamely köröknél, melyek értelmében szerencsétlen társainkat csak az alaptőke után járandó kamatokból fogják segílyezni 5 – pedig ez annál is inkább céljt-szerütlen, mert vagy felkarolja a haza szenvedő társaink sorsát jövőben, vagy elhálnak addig az ínség súlya alatt, mig elegendő alaptőke jővend össze, melynek kamataiból állandó segílyezést nyerhetnének.”²²

A szabadságharc újbóli kirobbantására készülődő kossuthi emigrációnak kapóra jött a honvédegyletek szerveződése, meglátása szerint az egyletek tagsága alkothatta az új honvédsereg magvát. A Magyar Nemzeti Igazgatóság megkeresésére Ivánka Imre ezredes²³ állította össze a tervezett honvédhadsereg hadrendjét, amelyhez megpróbálta felhasználni a honvédegyletek névjegyzékét, ám feladata bevégezetlenül maradt.

22 Vahot–Gánóczy 1861, I. 153–155.

23 Ivánka Imre (1818–1896) ezredes, a fel-dunai hadsereg dandárparancsnokaként 1848. október 26-án hadikövetként ment herceg Alfred zu Windisch-Grätz császári-királyi tábornagy táborába, de visszatérésekor letartóztatták és a szabadságharc végéig fogságban tartották.

A névlistáknak 1861. augusztus 21-ig kellett Pestre érkezniük, ám az országgyűléssel együtt végül a honvédegyleteket is feloszlatták. Arra még maradt idő, hogy a névlajstromokat és a tagdíjakat jobb időkre eltegyék.

A Kecskemét városi Honvédegylet 1861. évi megalakulásával kapcsolatban Gömör Frigyes százados²⁴, elnök 1898. szeptember 20-i emlékirata szolgált érdekes adalékokkal: „[...] első helyeni működése céljául azt tűzte ki, hogy az ifjúságot fegyverforgatásban gyakoroltassa a jelentkezőket katonailag kiképeztesse, ez pedig azon 1848/9. ki honvédtisztek által, a kik tanításra önként vállalkoznak; másodsorban pedig célul azt tűzte ki, hogy alapot szerezzen, melyből a munkaképtelen szegény honvédek, a mennyire lehetségessé váland, időnként segélyeztessenek; vagyis, hogy az egyesület egyszersmind honvédsegélyező egyletté nőhesse ki magát.”²⁵

Később Komáromy György főszázados²⁶ volt az, aki az Ivánka-féle parancsnoki névsorral operált, számításba vette a honvédegyletek tagságát és a hazai, fegyverforgatásra bírhatókat, így irreálisan magas létszámról tájékoztatta Kosuthékat, akik abban a hiszemben éltek a kiegyezésig, hogy Magyarországon széles tömegbázisa van egy újonnan kirobantott szabadságharcnak.

A kiegyezés időszakában – amikor megindult az emigrációban élő honvédtisztek hazatelepülése – főnixként támadt fel a honvédegylet ideája. 1867. március 21-én Mikár Zsigmond főhadnagy²⁷ pesti lakásán gyűltek össze honvédtisztek, s egy emlékiratot szerkesztettek a volt honvédek, özvegyek és árvák támogatása ügyében. Az Andrássy-kabinet a honvédség újbóli felállítását szorgalmazó tárgyalásokba a szerveződő honvédegyletek Deák-párti szárnyát is bevonta, de az egykori honvédek anyagi támogatásának törvénybe iktatását nem vállalta fel.

1867. július 7-én országos honvédgyűlés keretében alakult meg a Honvédegyletek Országos Egyesületének Központi Választmánya, amelynek első elnökévé az emigrációból hazatért Perczel Mór vezérőrnagyot választották.

24 Gömör Frigyes (1813–1901) a 2. Pest megyei önkéntes nemzetőrzászlóaljából szervezett 71. honvédzászlóalj századosa, a komáromi várórság állományában kapitulált.

25 Közli: Triznya 2012, 67.

26 Komáromy György (1817–1872) a 16. Károlyi-huszárezred főszázadosa. Világosnál tette le a fegyvert.

27 Mikár Zsigmond (1826 vagy 1827–1906) a 9. Miklós-huszárezred főhadnagyaként tette le a fegyvert Világosnál.

Mintegy 88 megyei, kerületi és városi honvédegylet alakult, amelyek taglétszáma mintegy 50 ezer fő volt. Lapot adtak ki (*Honvéd*), névjegyzék készült a honvédtisztekről (1868, 1890),²⁸ tagságukat igazolták, támogatásukra jött létre 1867 végén az Országos Honvédségélyező Alap. A kormányzat kezdetben tartott attól, hogy párttá szerveződnek, ám ez végül nem történt meg. A „homentő” Perczel – aki maga is részt vett a honvédség felállításával kapcsolatos egyeztető tárgyalásokon – az ún. Mikár-ügy²⁹ kirobbanásakor politikai tőkét akart kovácsolni elnöki pozíciójából, amelyet arra használt fel, hogy Kossuth személyét becsmételje. Az ügyből országos botrány kerekedett, a Kossuth-párti honvédegyletek pedig elérték, hogy Perczelt pozíciójából elmozdítsák.³⁰

A honvédegyletek tagsága szorgalmazta '48-as emlékművek felállítását (pl. Buda-Pest: budavári ostrom, Rikán belüli: Gábor Áron, Hunyad megyei: piski ütközet). Magyarországon az egyik első honvédemlék felállítására 1868. július 19-én került sor a Vác déli bejáratánál fekvő Hétkápolnánál.³¹ A Gombás-patak legendás kőszentes hídjától alig egy kőhajításnyira, az alsóvárosi temetőben található Christian Götz vezérőrnagy³² végső nyughelyével és a honvéd tömegsír-

28 Mikár 1869.; Mikár 1891.

29 A kormánypárti Mikár Zsigmond országos főjegyző (valószínűleg személyes bosszútól vezérelve vagy politikai megbízásból) Kossuth emberét, Vidats János századost (1823–1873) – a pesti 14. honvédszászlóalj egykori tisztjét – próbálta meg lejáratni. Vidats a központi választmány elé tárta az ügyet, de Perczel nem foglalkozott vele. Amikor Perczel Bécsben tartózkodott, Vidats újabb felszólítására Beniczky Lajos alelnök (1813–1868) – egykori kormánybiztos, majd a Feldunai hadsereg Központi Táborkari Irodájának alezredese – vizsgálatot kezdeményezett Mikár ellen, akit aztán elmozdított tisztségéből. Perczel hazatérve 1868 márciusában kis híján tettelegességig fajuló jelenetek között megpróbálta Mikárt visszahelyezni, majd a központi választmányt feloszlatta és az országos vezetést át akarta adni a Klapka-féle Buda-pesti Honvédegyletnek. Ekkor mondta el a Kossuthot pocskondiázó, óriási felháborodást keltő beszédét. Farkas 2010.

30 Erre vonatkozóan lásd: Áldor 1868.

31 Az első illegális emlékművet 1851 júniusában vagy 1860-ban emelték a héthársi ütközet (1849. június 20.) színhelyén, az első legális mementót pedig 1867. július 26-án avatták fel Zsolcán, az ottani ütközet (1849. július 25.) emlékezetére. Professzor Dr. Hermann Róbert szíves közlése.

32 Götz, Christian (1783–1849) császári-királyi vezérőrnagy. A Ramberg-hadosztály élén kapott halálos sebet az 1849. április 10-i váci ütközetben. Görgői jelenlétében, katonai tisztelattal temették el. Sírja ma is megtalálható a Vác-Alsóvárosi temetőben, csakúgy, mint a honvédek tömegsírja.

ral átellenben, a pesti országút Duna felőli oldalán avatták fel azt az obeliszket, amely két összecsapásra, az 1849. április 10-i ütközetre és az 1849. július 15–17-i csatára emlékeztet a mai napig. Az ünnepélyes eseményen Klapka György vezérőrnagy is megjelent.³³ Hagyománnyá nemesedett, hogy a honvédegyletek tagjai jelen voltak a március 15-i rendezvényeken, bajtársi temetéseken, jótékonyági eseményeken, s az idő előrehaladtával fogyatkozó volt honvédtiszteket és honvédek egyre nagyobb társadalmi megbecsültség övezte. A honvédek segélyezése adományok révén valósult meg, s Deák Ferenc javaslatára Ferenc József e célra a magyar nemzet 100 000 forint koronázási ajándékát ajánlotta fel.

Idővel szimbolikus jelentőségűvé vált az 1872. szeptember 29-én átadott pesti Honvédmenház, ahol az öreg hadastyánok éltek. Lakói közül az utolsó honvédtiszt 1927-ben, az utolsó honvéd pedig egy esztendővel később halt meg.

A honvédegyletek anyagi támogatásának feltétele a kormányzattal történő együttműködés volt, amely 1883-ban, Tisza László alszázados³⁴ – aki a belügyminiszter, gróf Tisza Kálmán bátyja volt – elnöksége kezdetén valósult meg. Innentől kezdve az Országos Honvédsegélyező Egylet helyzete rendeződött, s az állam akkor ismerte el az agg honvédekről való gondoskodás nemzeti kötelességét, amikor 1895-ben államosította az egyletet, amely központi költségvetésből nyert támogatást.³⁵

Egy nagyszerű vállalkozás 1868-ból

Nagy jelentőséggel bírt, hogy megindulhatott a szabadságharc történetének feldolgozása, de a hazai közönség leginkább a heroizáló munkákra szomjúhozott – így jelentek meg Vargyas Endre, Tövölgyi Titusz, majd később Gracza György munkái.³⁶ Ebbe a kategóriába illeszthető be az 1898-ban megjelent, Jókai Mór, Rákosi Viktor és Bródy Sándor által szerkesztett *Ezernyolczszáz negyvennyolcz*

33 Tragor 1908, 311–318.

34 Tisza László, gróf (1829–1902) a 9. Miklós-huszárezred alszázadosaként volt fogalmazó a Hadügyminisztériumban.

35 A fejezethez általánosan felhasználva: Farkas 2017.; Farkas 2010.

36 Vargyas 1867.; Tövölgyi 1871.; Gracza 1894–1898.

[sic!]. Az *1848/49-iki magyar szabadságharc története képekben* című impozáns album.³⁷ Emlékiratból alig pár jelent meg, de magyar fordításban kiadták Czetz János vezérőrnagy emlékiratait.³⁸ A kortársak emlékezéseit tartalmazó hosszabb-rövidebb írások hírlapokban, folyóiratokban, antológiákban láttak napvilágot, mint például az Egervári Potemkin Ödön hadnagy³⁹ és Illésy György tüzmaster⁴⁰ által szerkesztett kétkötetes *Honvédvilágban*.⁴¹ Hasonló jellegűnek tekinthető a Tóth Kálmán⁴² szerkesztésében 1870-ben megjelent *A Honvédmenház könyve*, amelyben visszaemlékezések és 1848/49-es történetek olvashatók.⁴³

A korszak egyik legismertebb munkája a Szokoly Viktor Bonaventura szerkesztette *Honvédalbum*. A szerkesztő szenvedélyesen kötődött 1848-hoz, hiszen 15 esztendősen maga is jelentkezett honvédeknek, ám gyenge testalkata miatt elküldték. Apja a Hunyadi-huszároknál volt orvos, és 1849 tavaszán halt meg. A Petőfi-kultusz egyik élharcosa volt, s ő rendezte sajtó alá Mészáros Lázár altábornagy emlékiratait, de abból kihagyta a császári oldalt, valamint a magyar politikai és katonai vezetést bíráló részeket, a többit pedig jelentősen átírta.⁴⁴ Hozzá kerültek Perczel Mór emlékiratai is, ám annak kiadására mégsem vállalkozott, mert az egész tele volt öntömjénezéssel és vádaskodásokkal. Levelezése szerint Guyon Richard vezérőrnagy három nyelven írt memoárjainak magyarra fordításán dolgozott, ám az sem jelent meg nyomtatásban.

A *Honvédalbum* azzal a céllal jelent meg, hogy „[...] minden tizedik előfizetőjének [...] teljes [...] előfizetése, első pénzalapul Pest városa letéti pénztárába

37 Jókai–Bródy–Rákosi 1898.

38 Czetz 1868.

39 Potemkin (Egervári) Ödön (1823–1895) a jászkunsági 14. Lehel-huszárezred hadnagyként szolgált a borosjenői fegyverletételig.

40 Illésy György (1832–1871) a 4. hatfontos gyalogüteg állományában szolgált tüzmasteri (őrmesteri) rendfokozatban Világosig.

41 Illésy–Egervári 1868.

42 Tóth Kálmán (1831–1881) főhadnagyi rendfokozatban szolgált, mint dandársegédtsízt, a délvidéki magyar főerőknél.

43 Tóth 1870.

44 Szokoly 1867.

fog helyzetetni egy, a szabadságharc emlékére az ország fővárosában, Pesten állítandó emlék javára.”⁴⁵

Olyan neves szerzők írásai, költeményei kerültek be az albumba, mint Jókai Mór, Tompa Mihály,⁴⁶ P. Szathmáry Károly,⁴⁷ Abonyi Lajos,⁴⁸ Szász Károly,⁴⁹ Tóvölgyi Titusz. Szokoly Petőfi emlékét idézte meg, amikor újból közölte a *Négy nap dörgött az ágyu...* című költeményét. Jókai két '48-as történetet írt. Két törzstiszt, Sebő Alajos alezredes⁵⁰ (1. Császár-huszárezred) és báró Hermann Riedesel őrnagy⁵¹ (báni huszárezred) nevezetes párbaját örökítette meg, amely az 1849. április 4-i tápióbicskei ütközet egyik emlékezetes pillanata volt, és Than Mór is megfestette. Jókai ezt az esetet is beépítette *A kőszívű ember fiai* című, 1869-ben megjelent regényébe, Baradlay Richárd huszárp kapitány és Palvicz Ottó vértés őrnagy végső összecsapásaként. (Sebő ezen haditettéért érdemelte ki a magyar katonai érdemjel 3. osztályát.)⁵² A másik haditetteírás főszereplője egyik pápai iskolatársa, Gózon Lajos alezredes⁵³ volt, aki az 1. Pest megyei nemzetőrzászlóaljából szervezett 66. honvédszászlóalj parancsnokaként az 1849. július 25-i alsózsolcai ütközetben fél századával – mintegy ötven emberrel – átgázolt a Sajón, és megfutamította a cári tüzér-

45 Közli: Hermann 2018, számozás nélküli oldal. A *Honvédalbum* megjelenésekor ötezer előfizetője volt, s természetesen gyűlt a pénz a pesti honvédemlékre, amelynek felállítását évtizedeken keresztül akadályozták, majd a századfordulón végleg „füstbement” tervvé vált.

46 Tompa Mihály (1817–1868) a gömöri önkéntes nemzetőrök református tábort lelkészeként az 1848. október 30-i schwecháti csatáig vett részt az önvédelmi háborúban.

47 P. Szathmáry Károly (1831–1891) a dési utászszászlóalj főhadnagyaként Dévánál tette le a fegyvert.

48 Abonyi Lajos (1833–1898) kecskeméti nemzetőrként vett részt a szabadságharcban.

49 Szász Károly (1829–1905) a bajai 4. utászszászlóalj hadnagyaként tette le a fegyvert Borosjenőnél.

50 Sebő Alajos (1811–1882) alezredesként az 1. Császár-huszárezred parancsnoka volt. Világosnál tette le a fegyvert.

51 Báró Hermann Riedesel zu Eisenbach őrnagy (1808–1849) a császári-királyi hadsereg kötelékében horvát határőrökből megszervezett 1. báni huszárezred osztályparancsnokaként halt meg Tápióbicskénél 1849. április 4-én a Sebő Alajos alezredessel vívott párbajban. Ezredét silány lóanyag, személyi állományának gyenge harci morálja és avitt egyenruházata miatt a honvédek „Jézus Mária-huszároknak” csúfolták.

52 Makai 2001, 143.

53 Gózon Lajos (1820–1874) alezredes a 66. honvédszászlóalj parancsnokaként Világos mellett tette le a fegyvert.

séget. Görgei soron kívül ezredessé léptette elő, és megkapta a magyar katonai érdemjel 2. osztályát.

Zeyk Domokos százados⁵⁴ hősi haláláról Ábrai Károly⁵⁵ és P. Szathmáry Károly is megemlékezett. Zeyk százados Józef Bem altábornagy parancsörtisztjeként szolgált, s a katasztrófális vereséggel végződött 1849. július 31-i segesvári ütközet végén – amelynek során Petőfi Sándor őrnagy is életét vesztette – hősies önfeláldozásával segítette elő Bem menekülését.

Szépirodalmi munkák mellett visszaemlékezések, valamint visszaemlékezés-részletek is bekerültek az albumba. Asbóth Lajos ezredes⁵⁶ 1862-ben megjelent visszaemlékezéséből az 1849. június 20–21-i peredi csata első napjáról és a II. hadtest küzdelmeiről szóló részt közölték.⁵⁷ A 16. Károlyi-huszárezred megalakulásáról báró Podmaniczky Frigyes főszázados⁵⁸, a győri portyázó csapat 1848 végén és 1849 elején folytatott küzdelmeiről pedig egykori parancsnokuk, Mednyánszky Sándor alezredes⁵⁹ írt. Illésy György tüzmeister (Kunsági álnév alatt) a pesti honvédtoborzásról, Várady Gábor őrnagy⁶⁰ Bem apóról és egy magyarbarát oláh bíróról, a fehértemplomi születésű Böhm Lénárd pedig a kassai 9. vörössipkás honvédszászlóalj első hősi halottairól emlékezett meg. Guyon Richard tábornokról, három nemzet hősről a kötet szerkesztője, Szokoló Viktor írt.

54 Zeyk Domokos (1816–1849) Bem parancsörtisztjeként századosi rendfokozatban halt meg az 1849. július 31-i segesvári ütközetben.

55 Ábrai Károly (1830–1912) a balmazújvárosi 89. honvédszászlóalj honvédeként tette le a fegyvert Borosjenőnél.

56 Asbóth Lajos (1803–1882) ezredes a Szegeden szerveződött tartalékhadtest egyik hadosztályának parancsnokaként Világos mellett tette le a fegyvert.

57 Asbóth Lajos ezredes a II. hadtest parancsnokaként vett részt a kétnapos peredi csatában, ám az első csatanap végén Görgei elmozdította hadtestparancsnoki beosztásából.

58 Báró Podmaniczky Frigyes (1824–1907) a 16. Károlyi-huszárezred állományában volt főszázados. Világos mellett tette le a fegyvert.

59 Mednyánszky Sándor (1816–1875) alezredesként a II. hadtest karsegége volt. A komáromi várórséggel kapitulált.

60 Várady Gábor (1820–1906) a máramarosi 105. honvédszászlóalj parancsnoka volt őrnagyi rangban. A zsigódi fegyverletételt követően alakulata Nagybányán oszlott fel.

A 79 oldal terjedelmű *Honvédalbum*⁶¹ értékét illusztrációi is növelik, és a tízoldali képmelléklet mellett szövegek közötti ábrák színesítik. Olyan művészek képei kerültek be, mint Benczúr Gyula (*Temetői csata, A visszatért Lenkey-huszar*), Munkácsy Mihály (*Honvéd újoncozás, Foglyokkal visszatérők*), Szinyei (Szinyei Merse) Pál (*Az előőr*), Litzenmayer Sándor (*A honleányok áldozatkészsége*), Wagner Sándor (*Csata után*) és Jankó János (szövegek közötti ábrák).⁶² A jó minőségű, tónusos fametszetek – amelyek Rusz Károly fametsző intézetében készültek – a szabadságharc egyes pillanatait örökítették meg zsánerszerűen, így helyszínhez köthető csataillusztrációt nem találunk a képek között. Az életképek mindegyike nagyszerű alkotás, mint például a honvédtoborzás vagy a hazaszökött és a tábornok mellett adomázó Lenkey-huszar,⁶³ az egyetlen összecsapáshoz sem köthető temetői ütközet vagy az őrt álló honvéd képe. Három, a szabadságharc katonai vezetőit ábrázoló – szignó nélküli – tabló is helyet kapott,⁶⁴ köztük nemcsak tábornokok, hanem ezredek is, mint Lázár Vilmos,

61 A *Honvédalbum* terjedelme a 10, egészoldalas képmelléklettel együtt 79 oldal. A kötet végén található egy kilencoldalas melléklet (I–IX.), amely tartalmazza az 1868. június 22-ig jelentkezett 3729 előfizető névsorát, a befolyt összeget, valamint azok listáját, akik közvetlenül „A szabadságharc emléke első pénzalapja” részére adakoztak. A *Honvédalbum* révén a „Szabadságharc szobrára” 2120 forint 40 krajcár gyűlt össze, ezt Pest városa letéti pénztárába helyezték. A melléklet nem szerepel a 2018-ban megjelent reprint kiadásban.

62 Nevezett művészek mindegyike még gyermek – vagy Jankó János esetében tizenéves ifjú – volt a szabadságharc idején.

63 1848 nyarán nagy port kavart Lenkey János főszázados – a későbbi tragikus sorsú honvéd tábornok – esete, aki 1848. május 28-án felsőbb parancs nélkül Galíciából szökött haza a császári-királyi 6. Württemberg-huszárezred ezredesi osztálya 2. századának huszáraival. Az ügyből vizsgálat lett, és a huszárokat „büntetésből” oda vezényelték, amiért valójában hazaszöktek: a délvidéki hadszíntérre. A hazaszeretet erősebbnek bizonyult a császárra tett eskünel és a fekete-sárga zsinóratnál, ezzel egyetértett a közvélemény, és Petőfi Sándor ezért is írta meg a *Lenkei százada* című költeményét.

64 Honvédtábornokok I.: Aulich Lajos vezérőrnagy, Asbóth Lajos ezredes, Bátorfi Sulcz Bódog ezredes, József Bem altábornagy, Czetz János vezérőrnagy, Damjanich János vezérőrnagy, gróf Henryk Dembiński altábornagy, Dessewffy Arisztid vezérőrnagy, Guyon Richard vezérőrnagy. Honvédtábornokok II.: Kiss Ernő altábornagy, Gál László ezredes, Kiss Pál vezérőrnagy, Klapka György vezérőrnagy, Kmety György vezérőrnagy, Knezić Károly vezérőrnagy, Lahner György (tévesen János keresztnévvel) vezérőrnagy, Lázár Vilmos ezredes, gróf Leiningen-Westerburg Károly vezérőrnagy. Honvédtábornokok III.: Mészáros Lázár altábornagy, Lenkey János vezérőrnagy, Nagy Sándor József vezérőrnagy, Poeltenberg Ernő vezérőrnagy, Perczel Mór vezérőrnagy, Schweidel József vezérőrnagy, Török Ignác vezérőrnagy, gróf Vécsey Károly vezérőrnagy, Vetter Antal altábornagy.

Asbóth Lajos, Bátori Sulcz Bódog vagy a sebesülésébe 1850-ben belehalt Gál László.⁶⁵ Szembetűnő viszont, hogy a 27 katonai vezető portréja között Görgei nem található.

Megállapítható, hogy a szabadságharc hadtörténetéről szóló, 1849 és 1867 között megjelent írások, az 1861-ben rövid ideig létező és a kiegyezéskor újból felállított honvédegyletek, valamint a Szokoly Viktor szerkesztésében megjelent *Honvédalbum* is nagyban meghatározta a magyarság 1848/1849-ről kialakított képét, gazdagítva a '48-as legendaképzést és legendaképződést.

65 Bátori Sulcz Bódog (1804–1885) ezredesként a komáromi vár- és seregparancsnok helyetteseként ténykedett a komáromi kapitulációig. Gál László (1810–1850) ezredes a X. hadtest parancsnokaként vett részt a temesvári csatában, ahol súlyosan megsebesült.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Áldor 1868.** Áldor Imre: *Kossuth és Perczel*. Heckenast Gusztáv, Pest, 1868.
- Bona 1998–1999.** Bona Gábor: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. Heraldika Kiadó, Budapest, 1998–1999.
- Bona 2000.** Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. Harmadik, átdolgozott, javított kiadás. Heraldika Kiadó, Budapest, 2000.
- Bona 2008.** Bona Gábor: *Századosok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I–II. Heraldika Kiadó, Budapest, 2008.
- Czetz 1868.** Czetz János: *Bem erdélyi hadjárata 1848–49-ben*. Fordította: Komáromi Iván. Gyurián és Deutsch Mór, Pest, 1868.
- Farkas 2010.** Farkas Katalin: Perczel Mór és a honvédegyeleti mozgalom kibontakozása (1867–1868). *Hadtörténelmi Közlemények*, 123. (2010) 3. sz. 522–559.
- Farkas 2017.** Farkas Katalin: Régi honvédek a „kiegyezéses rendszerben”. *Hadtörténelmi Közlemények*, 130. (2017) 4. sz. 1017–1053.
- Gracza 1894–1898.** Gracza György: *Az 1848–49-iki magyar szabadságharc története*. I–V. Lampel Róbert (Wodiáner F. és Fiai), Budapest, 1894–1898.
- Halász 1873.** *Az 1848- és 1849-diki magyar szabadságharc vértanúinak emlékönyve*. Bevezette a képeket nyomtatta és kiadta Halász István, Pest, 1873.
- Hermann 2014.** Hermann Róbert: Kővári László és a szabadságharc hadtörténetészei. In: Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben*. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2014. 13–44.
- Hermann 2018.** Hermann Róbert: Szokoly Viktor és a Honvédalbum. In: Szokoly Viktor (szerk.): *Honvédalbum*. Reprint kiadás. Kossuth Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2018. Melléklet.
- Horváth 1865.** Horváth Mihály: *Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 1849-ben*. I–III. Puky Miklós, Genf, 1865.
- Illésy-Egervári 1868.** [Illésy György] Kunsági – [Egervári Ödön] Potemkin (szerk.): *Honvédvilág*. I–II. Heckenast Gusztáv, Pest, 1868.
- Jókai-Bródy-Rákosi 1898.** Jókai Mór – Bródy Sándor – Rákosi Viktor (szerk.): *Ezernyolczszáz negyvennyolcz [sic!]. Az 1848/49-iki magyar szabadságharc*

- története képekben.* Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1898.
- Korányi 1861.** Korányi Viktor (szerk.): *Honvédek naplójegyzetei.* Második, javított kiadás. Emich Gusztáv, Pest, 1861.
- Kővári 1861.** Kővári László: *Erdély 1848–1849-ben.* Emich Gusztáv, Pest, 1861.
- Makai 2001.** Makai Ágnes: „Hű vitézségért...” *Az 1848–1849-es magyar szabadságharc kitüntetett hőseinek emlékére.* Osiris Kiadó, Budapest, 2001.
- Mészáros 1862a.** Mészáros Károly (szerk.): *A magyar szabadságharcz előjátéka 1848-ik évben.* Jäger Károly, Ungvár, 1862.
- Mészáros 1862b.** Mészáros Károly (szerk.): *Kossuth levelezése a magyar szabadságharcz karvezérével 1848–1849-ben.* Jäger Károly, Ungvár, 1862.
- Mikár 1891.** Mikár Zsigmond (szerk.): *Honvéd-névkönyv az 1848/49-diki honvédseregnek 1890-ben még életben volt tagjairól.* Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1891.
- Mikár 1869.** Mikár Zsigmond (szerk.): *Honvéd schematismus, vagy is: az 1848/49-ki honvédseregből 1868-ban még életben volt főtiszteknek névkönyve.* Bakó Farkas, Pest, 1869.
- Szilágyi 1850.** Szilágyi Sándor: *A magyar forradalom története 1848- és 49-ben.* Heckenast Gusztáv, Pest, 1850.
- Szinnyei 1891–1914.** Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái.* I–XIV. Hornyánszky Viktor Akadémiai Könyvkereskedése, Budapest, 1891–1914.
- Szokoly 1867.** Szokoly Viktor (szerk.): *Mészáros Lázár emlékiratai.* I–II. Ráth Mór, Pest, 1867.
- Szokoly 1868.** Szokoly Viktor (szerk.): *Honvédalbum.* Emich Gusztáv, Pest, 1868.
- Szokoly 2018.** Szokoly Viktor (szerk.): *Honvédalbum.* Reprint kiadás. Kossuth Kiadó, Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest, 2018.
- Tóth 1870.** Tóth Kálmán: *A Honvédmenház könyve.* Athenaeum, Pest, 1870.
- Tóvölgyi 1871.** Tóvölgyi Titusz: *A magyar forradalom és önvédelmi harc története 1848 1849-ben. Regényes leírásokkal a népnek.* Heckenast Gusztáv, Pest, 1871.
- Tragor 1908.** Tragor Ignác: *Vác története 1848–49-ben.* Váci Múzeum-egyesület, Vác, 1908.

Triznya 2012. Triznya Arnold: A Kecskemét városi honvédegylet 1861-i megalakulásának és betiltásának körülményei. In: Ferwagner Péter Ákos – Vukman Péter (szerk.): *Tehetségek a történettudomány szolgálatában. Történelem szakos hallgatók diákköri dolgozatai.* Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Szeged, 2012. 59–70.

Vahot–Gánóczy 1861. Vahot Imre – Gánóczy Flóris (szerk.): *Honvédek könyve. Történelmi adat-tár az 1848-ki és 1849-ki magyar hadjáratból.* I–III. Emich Gusztáv, Pest, 1861.

Vargyas 1867. Vargyas Endre: *A magyar szabadságharcz története 1848–1849.* Heckenast Gusztáv, Pest, 1867.

HIVATKOZOTT KORABELI SAJTÓ

Vasárnapi Ujság

The Development of the Memory Culture of the Hungarian Defence Forces in 1848, with Special Regard to the Publication of the Honvédalbum

ABSTRACT: In 1868, the *Honvédalbum* (Military Album) edited by Viktor Szokoly was a major undertaking, and was one of the first publications dedicated to 1848–1849, laying the foundations for the cult of the revolution and the war of independence. The album included writings and poems by such renowned authors as Mór Jókai, Mihály Tompa, Károly P. Szathmáry, Lajos Abonyi, Károly Szász, Titusz Tóvölgyi. Szokoly evoked the memory of Petőfi when he republished his poem, *Four days the cannon thundered...* In addition to works of fiction, the album also includes memoirs and reminiscences (e.g. Colonel Lajos Asbóth, Fire Master György Illésy, Lieutenant Colonel Sándor Mednyánszky, Captain Frigyes Podmaniczky, Major Gábor Várady), while Lénárd Böhm gave an account of the events in *Fehértemplom*, and the editor of the volume, Viktor Szokoly, wrote about the military general Richard Guyon. The value of the *Honvédalbum* is enhanced by its illustrations, and the ten pages of pictorial supplements are complemented by illustrations between the texts. They include pictures by artists such as Gyula Benczúr (*Battle of the Cemetery*, *The Return of the Lenkey Hussar*), Mihály Munkácsy (*Honvéd recruitment*, *Returning with prisoners*), Pál Szinyei (Szinyei Merse) (*The Outpost*), Sándor Litzenmayer (*The Sacrifice of the Patriotic Girls*), Sándor Wagner (*After the Battle*) and János Jankó (illustrations between the text). The high-quality, toned woodcuts – made in the woodcutting studio of Károly Rusz – depict certain moments of the war of independence in a genre-like manner, but there are no site-specific battle illustrations among the pictures.

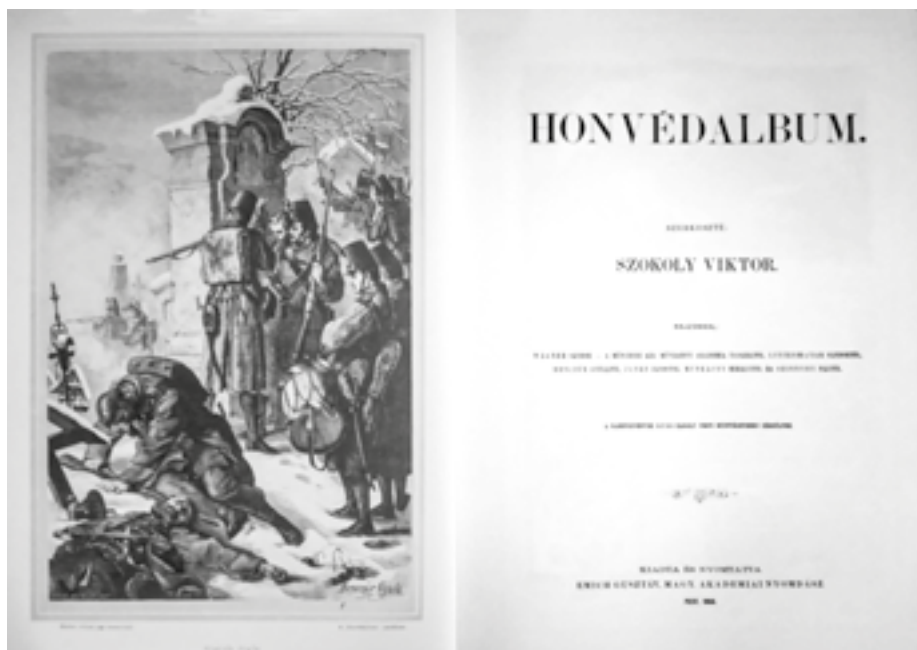
However, the formation of the national memory of the 1848 Revolution was shaped not only by the *Honvédalbum*, which is a historical document of the period, but also by the military historiography between 1849 and 1867 and the national defence movement of the military (*honvéd*) societies founded in 1861 and 1867.

KEYWORDS: war of independence, military historians, *Honvédek könyve* (Book of Soldiers), soldier society, *Honvédalbum* (Military Album)

MELLÉKLET

A Torontáli Honvédegylet igazolása Kümmel Erzsébet részére, akinek férje, Huber Ferenc a debreceni 39/I. sorgyalog zászlóalj főhadnagyaként 1849. június 20-án Perednél súlyosan megsebesült és 1849. június 23-án halt meg Érsekújvárott (A szerző gyűjteményéből)

Benczúr Gyula: Temetői csata és a Honvédalbum belső címlapja
(A szerző gyűjteményéből)

III. Honvéd-tábornokok (A szerző gyűjteményéből)

Benczúr Gyula: A visszatért Lenkey-huszár (A szerző gyűjteményéből)

Wagner Sándor: Csata után (A szerző gyűjteményéből)

